

ch

Tárgy: Békés Megyei Múzeumok Igazgatóságának kérelme

Sorszám: VI/13.

Előterjesztő: Siklósi István polgármester

Véleményező bizottság: Oktatási és Kulturális Bizottság
Pénzügyi és Gazdasági Bizottság

Tervezett döntés: 1 db határozat

Döntés: egyszerű többségi, nyílt szavazással

Előterjesztés

**Mezőberény Város Önkormányzati Képviselő-testülete
2012. szeptember 24-i ülésére**

Tisztelt Képviselő-testület!

A Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága a mellékelt kérelemmel fordult a Képviselő-testület felé. A Múzeum szeretné megjelentetni a mezőberényi származású Dr. Novákné Dr. Plesovszki Zsuzsanna PhD „Felekezetiiség – iskola – interkulturalitás. A mezőberényi szlovák népoktatás 1723 és 1890 között” című hiánypótló munkáját, melyhez 50.000 Ft összegű támogatást kér városunktól.

Kérem a testületet, hogy az előterjesztést vitassa meg és arról dönteni szíveskedjen.

Határozati javaslat:

A)

Mezőberény Város Önkormányzati Képviselő-testülete a Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága részére 50.000 Ft anyagi támogatást nyújt Dr. Novákné Dr. Plesovszki Zsuzsanna PhD „Felekezetiiség – iskola – interkulturalitás. A mezőberényi szlovák népoktatás 1723 és 1890 között” című munkájának megjelentetéséhez.

Felelős: Siklósi István polgármester

Határidő: értelem szerint

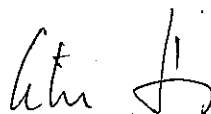
B)

Mezőberény Város Önkormányzati Képviselő-testülete a Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága részére nem tud anyagi támogatást nyújtani Dr. Novákné Dr. Plesovszki Zsuzsanna PhD „Felekezetiiség – iskola – interkulturalitás. A mezőberényi szlovák népoktatás 1723 és 1890 között” című munkájának megjelentetéséhez.

Felelős: Siklósi István polgármester

Határidő: értelem szerint

Mezőberény, 2012. szeptember 12.

Siklósi István
polgármester

PH - Aⁿ 358
ÉRKEZETT 2012 SZEPT 04

Siklósi I.

BÉKÉS MEGYEI
MÚZEUMOK
IGAZGATÓSÁGA

MUNKÁCSY
MIHÁLY
MÚZEUM

AZ ÉV MÚZEUMA
2007

VENDÉGBARÁT
MÚZEUM
2008

Iktatószám: BMMI/ 225-2/2012.
Ügyintéző:

Tárgy: kérelem
Hiv. szám:
Mell.:

Mezőberény Város Önkormányzata
Siklósi István
Polgármester úr
Mezőberény
Kossuth tér 1.
5650

Polgármesteri Hivatal MEZŐBERÉNY			
Iktatószám: 4243		Munkácsy	
Előzettségi: 2012 SZEPT 04.			
Előszám:	Utószám:	Előadó:	S.A. 741.

Igen Tisztelt Polgármester Úr!

Múzeumunk tervezi megjelentetni Dr. Nováné Dr. Plesovszki Zsuzsanna PhD „Felekezeti-iskola-interkulturalitás. A mezőberényi szlovák népoktatás 1723 és 1890. között” c. munkáját. A szerző mezőberényi születésű, s jelenleg is tagja a II. kerületi (szlovák) evangélikus egyháznak. Magyar és szlovák szakos középiskolai tanár, etnográfus. A nagykőrösi Toldi Miklós Élelmiszeripari Középiskola tanára. A jelzett című tudományos értekezését az ELTE Doktori Iskoláján védte meg 2004-ben.

A disszertáció részletesen foglalkozik a mezőberényi szlovákság megtelepedésével, egyházszerzetével, iskolarendszerével. Elemi népoktatását a XVIII. század elejétől vizsgálja a XIX. század végéig. A munka, a protestáns, szlovák evangélikus iskolatörténet alapvető, hiánypótló alkotása, amelyet a magyar iskolatörténetben is fontos hely illet meg. A munka mint kézikönyv nélkülözhetetlen a három nemzetiségű Mezőberény kulturális arculatának megismeréséhez.

A könyv terjedelme 22 szerzői fv, s a kiadásának költsége 2.500.000,- forint. Tisztelettel kérem Polgármester Urat, s Ön által Mezőberény Város Önkormányzatát, hogy szíveskedjék 50.000,- Ft összegű támogatást nyújtani a mű megjelentetéséhez. Mezőberény Város Önkormányzatát feltüntetjük a támogatók sorában, s a támogatott összeg arányában megfelelő példányszámot biztosítunk.

Bízva támogatásukban

Tisztelettel

Dr. Szatmári Imre PhD
megyei múzeumi igazgató

Békéscsaba, 2012. augusztus 27.

NOVÁKNÉ PLESOVSKY ZSUZSANNA

FELEKEZETISÉG- ISKOLA- INTERKULTURALITÁS

A MEZŐBERÉNYI SZLOVÁK EVANGÉLIKUS NÉPOKTATÁS

1723-1890 KÖZÖTT

(SZINOPSZIS)

A soknemzetiségű Mezőberény harmadik újratelepítése 1723-ban történt, amikor a felső-magyarországi szlovák jobbágyok jobb megélhetést, és szabad vallásgyakorlatot találtak az alföldi, Körös folyó melletti Berény pusztán. A Felső-Magyarországról elsősorban Gömör-, Kishont, Nógrád, Zólyom vármegyékből – két hullámban érkező szlovákság 1722-től telepedett meg. Az 1725-ös összeírás 23 családfőt regisztrált, az 1760-as pedig már 127-et. A Harruckern-féle telepítés következtében a XVIII. században – a németek és a magyarok folyamatos megtelepedésével –, alakult ki a háromnemzetiségű Mezőberény, ahol az egyes etnikumok egymástól elkülönültségben és zártságban éltek. A szlovák népességben hamarosan demográfiai robbanás következett be, amit mutat az, hogy 1812-ben 2989, 1818-ban 3277, 1830-ban pedig már 3790 fő került összeírásra a 8.579 számú összlakosságból (44,2 %). Az akkor sokszínű arculatot mutató Berényben hamarosan cigány, oláh, szerb, zsidó népesség is megtelepedet, ami a vallási felekezeti tagolódást is befolyásolta. A német és szlovák evangélikus, magyar református vallás mellett az unitárius, római és görög katolikus, görögkeleti és izraelita vallás jelen volt. Mezőberény tehát olyan soknemzetiségű mezővárossá alakult, amely nem csak a területi elkülönülés miatt vált a nemzetiségek egymás mellett élésének mintaszerű példájává. Önálló kulturális-életük megteremtése és fejlesztése, nyelvük, hagyományaik ápolása, egymás értékeinek tiszteletben tartása, a gazdálkodás fejlettsége tette Mezőberényt virágzó mezővárossá.

A XIX. század közepétől a többenemzetiségű település alapvető kultúra-meghatározó tényezője a szlovák lakosság lett, mivel a lakosság megközelítően felét jelentette. Ezt az arányt a század végéi megőrizte, majd a közös magyar hivatali nyelv, az első világháború után bekövetkezett asszimiláció, az egyre gyakoribb vegyesházasságok, a polgárosodás, az urbanizációs folyamatok, a természetes elvándorlás, a második világháború utáni kitelepítések miatt egyre jobban elveszítette nyelvét beszélő és kultúráját őrző tömegét. Oly annyira, hogy az összlakosságból való részesedésnek aránya 1880-ban már 37 %-ra csökkent, 1900-ra pedig 21 %-ra apadt.

Mezőberényi származású szlovák nemzetiségűként – akinek ősei jelentősen közreműködtek a népcsoport vallási és kulturális életének kialakításában -, foglalkoztat nemzetiségem nyelve, és kultúraváltozása.

A helyi nemzetiségi kultúránk változását történetiségében vizsgálva arra a következtetésre jutottam, hogy a nemzetiségünk virágzása és hanyatlása – a felsorolt társadalmi, gazdasági okokon kívül, melyek valóban alapvetően a közösség létszámára hatottak -, alapvetően a nyelvhasználat problémájával függött össze.

A helyi szlovák nemzetiségi kultúra fő színtere az egyház és az iskola volt. Mint hivatalos intézmények, a hozzájuk kapcsolódó közösségekre, egyesületekre, szervezetekre nagy hatással voltak. A közösség egyház által irányított élete és a megteremtett közösségi hagyományok, a hivatalos és a népi nyelvhasználat, az oktatás nyelve alapvetően meghatározták a szlovákság arculatának állapotát, változását. A szlovákság külső és belső etnikus rendszerét vizsgálva különösen érdekes és fontos a szlovák evangélikus népiskolák életének figyelemmel kísérése. Bár a korszakok nem választották el élesen, a XIX-XX. századforduló után nagyobb és gyorsabb változások következtek be a történelmi-társadalmi viszonyokban, és az iskoláztatás területén, ezért, célszerű a vizsgálat és tényfeltárás első részének kijelölése, amely 1723-1890 között mutatható.

Dolgozatomban elsősorban azokról az alakító és meghatározó tényezőkről, momentumokról és személyekről szólok, amelyek a megjelölt időszakban egyénként vagy együttes hatásukban nagy befolyással bírtak.

A kerületi és helyi egyházi magas kultúra meghatározó egyéniségei a lelkészek. Iskolázottságuk, műveltségük nyelvhasználatuk meghatározó volt a közösség arculatának kialakulásában. A filantrópizmus, a neohumanizmus, a jénai iskola hatása olyan műveltségtartalmat követelt, amelyek évszázadokra irányt szabtak az itt élők szellemi gyarapodásában.

A nyelvhasználat fő színtere az iskola, mert a családon kívül ez volt a nyelvelsajátítás, a nyelvhasználat, a nyelvi és nemzetiségi öntudat kifejlődésének helye. Fontos tehát a külföldön tanult, több nyelvet beszélő lelkészek nyelvismerete, nyelvi magatartása. Alkalmaztatásuknál kezdetben a német nyelvismeret is feltétel volt, amit szomszéd evangélikus gyülekezet anyanyelve és az országos hivatalos nyelvhasználat is indokolt. Az itt szolgáló lelkészt az egyházközség presbitériuma választotta, próbaprédikációja után megszavazta, s éves javadalmát meghatározta.

Az iskola fenntartója a helyi gyülekezet volt, irányítója, igazgatója a lelkész, az egyházközség élén álló inspectorral. Az iskola szellemiségét, a tananyagtartalmát a meghatározó vallási-erkölcsi normákat és a nyelvhasználatot az esperesség döntötte el, mely természetesen függött az egyházkerület elvárásaitól, és a magyarországi evangélikus egyház élén álló egyetemes egyházi és iskolai felügyelőtől.

A helyi egyháztanács tagja a lelkész és tanítón kívül a gondnok volt. Feladata az egyházi ügyek előkészítése, melyet a legfőbb törvényhozó testület, a presbitérium tárgyalt. A lelkész a helyi erkölcs bíróság elnöke is volt.

A lelkészek gyakran több évtizedeken keresztül szolgálták gyülekezetüket, ezért, kimagasló volt iskolaalapítási, közösségteremtő munkájuk. Gyakran templom építésen, iskola építés és felújításon kívül széleskörű népnevelői, felvilágosítói feladatokat is végeztek. Egészségügyi felvilágosítást tartottak, járványok idején a nép nyelvén tartottak előadásokat. Küzdöttek a rendszeres iskolába járásért, és ezzel emelték az itt élő nép műveltség szintjét. Az egyház külső rendjét és fegyelemét helyi és esperességi rendszabályok határozták meg, ezek tartalmazták az egyházközséghez tartozók kötelezettségeit. E téren kimagasló szerepe volt Kutzián Györgynek és Id. Jeszenszky Károlynak. A kialakult szokások hamar hagyománnyá váltak. Id. Jeszenszky Károly 1864-ben ezeket a egyházi szokásokat említi.

Az istentiszteleteket vasárnap csak délelőtt tartották. Az éves ünnepek első napján délután is. Hetente éneklés és reggeli könyörgés volt. Hetente háromszor tartottak ifjúsági oktatást, télen bibliaórával és szentségmagyarázattal. Karácsonykor és Húsvétkor, négyszer, Pünkösdkor egyszer tartottak istentiszteletet. A nyári mezei munkák befejezése után négyszer volt istentisztelet. A konfirmandusok oktatása a karácsonyi időszakban történt. A konfirmálásra Pünkösöd előtt, „Zöldcsütörtök” idején került sor. A szentkereszttség felvétele minden nap a reggeli istentiszteleten volt, bevezetés minden hatodik héten, pénteken és szombaton reggel, az istentiszteletek után.

Katetikai vallásitanításra jellemzően inkább a lányokat és az iparos fiúkat küldték ebben az időben, a paraszt ifjakat mezei munkára fogták.

Az egyházi szokások évtizedek alatt alakultak ki és határozott jelleget öltöttek az 1880-as és 1890-es évekre. Köszönhető ez Konitsek Tamás, Pubovszky András, Chovan Márton, Burian Dániel, Petykó Sámuel, Zacharides Dániel lelkészeknek is.

Mint minden településen, Mezőberényben is szlovák biblikus cseh nyelven és magyar nyelven folyt az istentisztelet. A XX. század közepéig csak az ünnepnapokon volt kétnyelvű, máskor csak szlovák.

A tanító munkája tulajdonképpen a letelepedéstől követhető nyomon. A Felföldről magukkal hozott tanító, a magával hozott biblikus cseh nyelven írt bibliájából és a Tranosciusból tanította a sövényfalú templomban, majd a saját házában a néhány család gyermekét. A tankornak számának bővítésével egyre több néptanítóra volt szükség. A tanítók általában Felső-Magyarországról érkeztek, s általában valamelyik ottani gimnázium retorikai osztályát végezték el. A szlovákon kívül jól beszéltek magyarul és németül. Mindig lelkészi ajánlással érkeztek. Feladatuk nem csak a tanítás, hanem – mint említettük -, az egyháztanács tagjaként a lelkész segítője is volt a gyülekezet vezetésében. Ezen kívül a templomi éneklés vezetése, az egyházi temetéseken való éneklés, és esetenként gyermektemetés elvégzése. Megbízása, megválasztása előtt ezért a templomban tartott orgonás-énekes bemutatkozása és a gyülekezet előtti bemutatkozó beszéd megtartása lényeges helyi eseményeknek számított.

A tanító származása szerint jobbágy, vagy a felvidéki polgári rétegből került ki. A társadalmi réteg, amelyből származott, az iskolázottsága, valamint előző állomáshelye, alapvetően meghatározta kultúrákötvetítő és szokáskialakító szerepét. A lelkésszel együtt így vált a helyi kulturális örökség kialakítójává. A magasabb kultúra elemeit magukba építették, de a népit is őrizték és magukba hagyományozták.

A tanítók mint tudjuk – képesítés nélküliek voltak -, de nem voltak képzetlenek. széleskörű szakirodalmi tájékozottsággal rendelkeztek, sokoldalú emberek voltak. Gimnáziumban szerzett ismereteik, gyakorlati tapasztalataik alapján alkalmasak voltak a korabeli egyházi népiskolák, s benne a nemzetiségi népiskolák feladatának teljesítésére. A korabeli népiskolák feladata a vallásos, erkölcsös, és a felsőbbség minden megjelenési formáját tisztelő állampolgár nevelése, másrészt alapvető praktikus műveltség nyújtása, ezen belül elemi ismeretek, készségek elsajátíttatása minél több olyan fiattal, akik nem tanulnak tovább a latin iskolában, mert egész életüket paraszti, vagy kézműipari munkában töltötték. A tanítók között külön említést érdemel Nowák Károly, Kemény Pál, Szlujka János, Brózik Gusztáv, Wilym János. Közülük kiemelkedik Wyilim János, tanító, kántortanító, aki a gyakorlati oktatás terén is jeleskedett. Gyümölcsfák nemesítésével is foglalkozott, s ismereteit a lakosság körében terjesztette.

Az oktatási rendszert a tanügyi szervek határozták meg. Az iskolai tudományok elsajátítása, a hittan és a vallási ismeretek tanítása valláserkölcsei szellemben folyt, lényeges volt a hittan és a vallási ismeretek tanítása, és fontos volt a fegyelem, az iskolán kívül és belül. Az oktatás tartalmának keret adó nevelés és az alkalmazott tankönyvek, mind érték-központúak voltak, melyek fókuszában a vallásos ember eszménye állt. A nevelés célja azonban koronként, tantervenként változott. hely hiányában nem vállalkozhatunk a megjelölt időszak teljes áttekintésére, ezért csak néhány vonásaiban ismertetjük.

Kezdetben az egyes gyülekezetek nem gondoltak egyöntetűségekre. A közoktatás-ügy átfogó rendezését elfogadták, de az I. Ratio Educationis rendelkezéseinek kötelező jellegét elutasították a linzi békekötésre és a belső autonómiájukra való hivatkozással. A kiadott tantervet az evangélikusok nem fogadták el, csak keret-jellegűnek tekintették. Íráson, olvasáson, számoláson hittanon túl fontos szerepet kapott az ének tanítása. Tessedik Sámuel – aki az I. Ratio első bírálója volt – hiányolta társadalmi differenciáltságnak megfelelően a gyakorlati ismeretek tanítását. Módszereit, később ennek szellemében alakítja ki. Hatása, ugyanúgy, mint az 1791-es pesti zsinat korszerűsítő javaslatai nyomokban felismerhetők már ekkor is. Mezőberényben például az 1798-as visitatio alkalmával kiderült, hogy sokkal több tárgyat tanítottak, mint az I. Ratio megjelenése előtt történt.

Tanított tárgyak: Természethistória, Meteorológia, Ország ismeret, Diethica, (Alkotmánytan, Hittan, Ének, Egészségtan). Az olvasás, írás, számtan, hittan kötelező tárgyakon kívül az egészségtan, földrajz, természetismeret, sokáig szerepel, ami haladó pedagógiai felfogásra utal, A lányok tanítása különbözött a fiúkétól. Azt tartották, hogy számukra nem fontos a tudás, mert a velük szemben támasztott követelmények alacsonyabb színvonalúak és az otthoni munkájuk is más lesz. A hagyomány szerint az ABC—től az olvasásig, valamint a háziasszonyi teendőkre tanították a leányokat. Mezőberényben – és Békésben –ettől eltérően hittant, egyházi éneket, később fonást, szövést tanítottak.

A II. Ratio és a Schedius-féle tanterv nem hagyott nyomot a helyi a helyi tantervekben, az I. Ratio azonban nagy hatással volt a belső megújulásra. Ezt tükrözi az 1810-es egyházlátogatás is, amely bővebb tantárgyválasztékkal rendelkezett az állami tantervhez képest. Írás, számolás, katekizmus, éneklés, bibliai történetek, természetismeret, földrajz, egészségi katekizmus, számtan. 1825-ben Wilym János fiúiskolájában a heti tanrend a következő:

Hétfő délelőtt: írás, számolás és egyéb feladatok, amelyet otthon kötelesek voltak elkészíteni, kijavítják, felmondják, azután bibliai történeteket mondanak Hübner után.

délután: a magyar királyokról minden, földrajz, azután a tanító jelenlétében írnak, a magyar nyelvet hangosan mondják, a táblánál egy fejezetet magyar nyelvre fordítanak.

Kedden délelőtt: a könyv nélkülit mondják, azután magyarul olvasnak.

délután: gyakorolják a magyar írást és olvasást, azután számolást gyakorolnak.

Szerdán délelőtt: DLM Katekizmusát kívülről tanulják, nem különben az Új Testamentumot olvassák, s ez nekik röviden megmagyaráztatik.

délután: éneket tanulnak.

Csütörtök délelőtt: a tisztesség szabályai – erkölcsi szabályok, vagyis hogyan kell az embereknek tisztességesen viselkednie, azután bibliai történetek Hübner után.

délután: ugyan mint hétfő délután volt.

Péntek délelőtt és délután ugyan mint ami hétfő délután volt.

Szombat délelőtt: DLM Katekizmus azután vagy a Kancionálból vagy a Funebrálból kívülről mondanak énekeket, amilyen dallamra megtanulták, az lesz a kötelező nekik.

délután: az ami szerdán volt.

Vasárnap reggel: evangélium kívülről, 8 órakor kötelező mindenkinek a templomba menni.

Vasárnap számolást, vagy más gyakorlatokat a táblára kell írniuk, amit otthon át kell írniuk, és meg kell oldaniuk, és hétfőn reggel pontosan elkészítve el kell hozni minden egyes tanulónak azt. 1825-től megfigyelhető a magyar nyelv mind nagyobb térnyerése. Az 1826/27-es tanévben már „Rövid magyar köszöntés = Tiszteletre méltó Kegyes Hallgatóság”, „A legkisebbektől a legnagyobbakig ismerniük kell: A betűket, a olvasókönyvben a magyarban és a szlovákban”, „Szlovák és magyar versek szavalása.” Ez később még jobban gazdagodik, de az 1890-ig tartó változások bemutatására itt a továbbiakban nem vállalkozhatunk, hiszen a magyar nyelvhasználat ügye, a tankönyvek szerepe egyébként is önálló fejezet nemzetiségi oktatásunk történetében.

Visszatérve még Wilym taníró követelményére, látható, hogy a tanított tárgyak köre is bővült. Például, Földrajz a magyar királyságról, Fizika, vagyis a természet változása. Szépirás, Külön Pozsony, Nyitra, Liptó, Zólyom, Túróc vármegyéről. Fizika, azaz a légkör változása és külön a vízről a levegőről. Wilym iskolájában a tanév eleji hetirend és vizsgarend kiegészítik egymást. A tanítási anyagokat összehasonlítva láthatjuk, az egyházi, vallási, erkölcsi ismeretek differenciáltan több tárgyban kapnak helyet. A magyar nyelvhasználat egyre hangsúlyozottabbá válik, a mondattani-nyelvi gyakorlatok alkalmazásával a fogalmazást is tanulják, s nem csak a magyar olvasást, de a magyar köszönést, és verseket is.

Az alapismeretek közül fontos a fizika, a természetismeret, a földrajz, benne a felvidéki szlovákok lakta vármegyék ismerete. A vasárnapi iskolát megtartva 1826-ban már szerdán, szombaton, és természetesen vasárnap van a pihenő idő. Wilym János tanterv és követelményrendszerét nem vizsgáljuk mivel az a korábbi évekre szűkebb körben ugyanazt alkalmazza. Feltűnő, hogy a reformkor derekán szlovák, cseh és latin nyelven vezeti az iskolai protokollumot. Tanítási módszere és gyermekeinek tudása nem csak a felkészültségét, és módszereit dicsérheti, hanem azt is, hogy a leírtakkal ellentétben bőséges ismeretanyagot adott át, és követelt meg tanítványaitól, amiről sajnos adatok hiányában részletesebben nem tájékozódhatunk.

A magyar nyelv használatában még szükséges megjegyeznünk, hogy folyamatosan bővül a magyar nyelven tanított tárgyak köre. A nemzetiségi népiskola fokozatosan kétnyelvűvé válik. 1882-től kötelező IV. és V. osztályban a Himnusz és Szózat éneklése. A tantárgyi szakirodalmat tekintve ettől az időtől használják a földrajz és a magyarok történetéhez, az alkotmánytanhoz és a konyhakertészethez a zólyomi Školnikot. 1888-tól már a magyarok történetét magyar fordításban tanulják a szlovák iskolákban. Részben az említett zólyomi Školnikból, de főképpen Emerichy „Tan. és Olvasókönyve”, illetve Bánhegyi könyve

alapján és „Hecsko-szerint”. A természettant Martinesi könyve alapján tanították. Látható tehát, hogy rövidesen csak a vallási tárgyak tanítása történik nemzetiségi nyelven.

A felekezeti szlovák népoktatásunkban így válik a kultúránk is duális kultúrává, a szlovák nyelvhasználat szűkülésével, egyre elhalványodik a nyelv megtartó ereje, illetve ez csak a valláshoz kötődik. A biblikus cseh nyelv, a szlovák térvesztése gyengíti a nemzetiségi öntudatot és a kultúrához való kötődést.

Dr. Novákné Dr. Plesovszki Zsuzsanna PhD